

накладається не тільки на керівництво навчального закладу, але й на всіх викладачів, співробітників та студентів. Від того, наскільки кожен з нас готовий нести на собі такий тягар, наскільки готовий скористатися правом академічної свободи, залежить віддача університету суспільству. Отже, автономія університета – це не абстрактне право, а умова успішного виконання тих завдань, які поставило перед ним суспільство інформаційної доби.

Висновки

Спираючись на зазначене вище, можна стверджувати, що ідея автономії вищих навчальних закладів, передусім технічних університетів, набула сьогодні особливої актуальності. Вона справді втілюється в новій якості. Дискусії в суспільстві точаться лише навколо конкретних форматів та змісту очікуваних перетворень. Більшістю фахівців визнано, що автономія дозволяє університетам в якості складової суспільного середовища, що забезпечує безперервний процес соціалізації особистості, здатної до відповідальності й конструктивної самореалізації, зосередитися на суто навчальних та науково-дослідних завданнях [12]. Але для того, щоб університети мали змогу зосередитися на науково-дослідних завданнях, залучаючи до різних науково-промислових проєктів талановитих студентів, уряди країн пострадянського простору повинні вчасно виділяти на розвиток освіти й науки необхідні кошти. Лише за таких умов вітчизняний університет справді стане одним із головних соціальних інститутів, центром виробництва, переробки й накопичення знання; зможе повною мірою скористатися правом академічної свободи, використати творчий потенціал і підвищити свій авторитет в суспільстві.

Список літератури

1. Садовничий В.А. Университет XXI века. Размышления об университетском образовании [Електронний ресурс] / В.А.

Н.А. Ченбай

ТЕХНИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ В ИНФОРМАЦИОННУЮ ЭПОХУ: ПРОБЛЕМА АВТОНОМИИ (СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ)
В статье акцентируется внимание на особенностях реализации идеи автономии университетов в информационную эпоху

N. Chenbay

TECHNICAL UNIVERSITY IN INFORMATIVE EPOCH: THE PROBLEM OF AUTONOMY (SOCIAL-PHILOSOPHICAL ANALYSIS)
In the article is accented attention on the features of realization of idea of autonomy of universities in an informative epoch

УДК 1.147

С.М. Ягодзінський, канд. філос. н., доц.

ПРИРОДА ЯК КОНЦЕПТ МЕРЕЖЕВОГО СУСПІЛЬСТВА

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

Розглядається концепт природи в умовах становлення особистості мережевого типу.

Вступ

Вступивши в епоху модерну, західна цивілізація перетворила раціональність на новий орієнтир, принцип, засіб перебудови соціального простору і часу. Розвінчання міфологічної і релігійної картини світу відбувалося швидкими темпами, чому сприяли успіхи в точних і природничих науках, а також розширення можливостей соціальних мереж (інфраструктура, торгівля, соціальні інститути тощо). Створення механізмів полегшувало фізичну працю, підвищувало

Садовничий. – Москва, 2006. – Режим доступу: <http://rudocs.exdat.com/docs/index-386684.html>

2. Энциклопедия. Том 18. Человек. Ч. 3. Духовный мир человека / Глав. ред. Е.Ананьева; вед. ред. Т. Каширина. – М.: Аванта+, 2004. – 608 с.

3. Всесвітня декларація про вищу освіту для XXI століття: підходи і практичні заходи. – Париж, 1998. – Ст.13.

4. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / Ж.-Ф. Лиотар; [пер. с фр.]. – СПб.: Алетея, 1998. – 160 с.

5. Дротянко Л.Г. Інформаційне суспільство і сучасний університет / Л.Г. Дротянко // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: 36. наук. праць. – К.: НАУ, 2007. – № 2(6). – С. 5-8.

6. Бадин В.А. Концептуализация университетского образования: социально-философский аспект: дисс. ... канд. филос. наук, 09.00.11. Кемерово, 2007. – С.146.

7. Грехнев В.С. Информационное общество и образование / В.С. Грехнев // Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. – 2006. – № 6. – С. 88-106.

8. Онопрієнко В.І. Постнекласична наука і нова парадигма освіти / В.І. Онопрієнко // Totality-XX1 (п'ятий випуск). Постнекласичні дослідження. – К.: ЦГО НАНУ. – 2001. – С.202-212.

9. Налетова И.В. Изменения высшего образования в современном обществе / И.В. Налетова // Аналитика культурологии. Электронное научное издание [электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: http://analiculturolog.ru/component/k2/item/501-article_34.html

10. Ягодзінський С.М. Гармонізація науки й вищої освіти як ознака сучасного наукового дискурсу / С.М. Ягодзінський // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: 36. наук. праць. – К.: НАУ, 2007. – № 2(6). – С. 144-149.

11. Авдей О. В. Образовательные технологии и формирование культурной компетентности // Актуальные проблемы бизнес-образования: материалы IX Межд. научно-практ. Конференции, 8-9 апреля 2010 г., Минск / Белорусский государственный университет, Институт бизнеса и менеджмента технологий / редкол.: В. В. Апанасович (гл. ред.) [и др.]. – Мн.: Национальная библиотека Беларуси, 2010. – 370 с.

12. Журавлева И. А. Регионализация образования: сущность и концептуальные основания (теоретико-методологический аспект): дисс. ... канд. филос. наук, 09.00.11; Бурят. гос. ун-т. Улан-Удэ, 2002.

її продуктивність та, як наслідок, призводило до покращення умов життя кожного окремо та суспільства загалом. Секуляризація сфер суспільного життя відкривала перед особистістю небачені перспективи, формувала почуття гідності, переконувала у потужності розуму та безупинності прогресу.

Вже на початку XIX ст. О. Конт та Г. Спенсер засновують соціологію як науку про суспільство. При цьому соціолога вони розглядають як нового Деміурга, який здатен визначити напрями і шляхи,

засоби та наслідки трансформації соціального простору і усього поля суспільних відносин. І хоча Е. Дюркгейм більш виважено підійшов до визначення предмету соціології та меж її впливу, все ж думка про невичерпність потенціалу людини надійно укорінилась у масовій свідомості, а ставлення до природи як до ресурсу з питання дискусійного перетворилося на риторичне. Для людини модерного типу природа була не лише була джерелом покращення комфорту, а й середовищем існування. Кожен усвідомлював наслідки забруднення природи, необхідність її збереження як елементу життєвого простору.

У ХХ ст. відношення до природи набуло більш прагматичного характеру. Особливо відчутним це стало у процесі поглиблення інтеграції деяких держав та розгортання діяльності транснаціональних корпорацій. Природа постала як елемент як складова геополітичної, економічної, політичної та національної карти пріоритетів і впливів. Зокрема, вказуючи на невідповідність деяким наперед введеним нормам, одна держава мала право відмовитись закуповувати у іншої сільськогосподарські товари. Визначивши рівень шкідливих викидів в атмосферу легко встановити бар'єр для торгівці автотранспортом для держав, що розвиваються. Встановивши квоти на парникові гази, країни «золотого мільярду», придбавши квоти інших держав отримали фактичну монополію на індустріальне виробництво. Іншими словами, природа стала маніпулятивним компонентом суспільного дискурсу. Цим, до речі, легко пояснюються високі рейтинги політичних партій, які за ідеологію обрали боротьбу за «зелену планету», «еко-майбутнє» та інші. Техногенні катастрофи черговий раз підтверджували необхідність боротьби за природу, її ресурси і чистоту. «Зелені» партії миттєво набували політичної ваги; їм віддавали свої голоси ті, хто вважав природу своєю матір'ю. Дійсно, підвищивши рівень життя, людина пізнього індустріального типу відчула можливість і потребу у відпочинку, подорожах, якісному харчуванні, збереженні здоров'я.

Постановка завдання

Здавалося, що таке ставлення до природи є, з одного боку, прагматичним, а з іншого, – раціональним. Людина використовує ресурси природи, турбуючись про її збереження і цілісність. Сучасність же відкрила нові горизонти осмислення природи. Розвиток інноваційних технологій породив принципово новий тип особистості – мережевий. Для останньої природа не є джерелом зазначених вище можливостей. Здоров'я відновлюється фармацевтичними препаратами, відпочинок проходить у віртуальному середовищі, інноваційні методи трансляції інформації неймовірно реалістичні та полишені обмежень законів Всесвіту. В наслідок цього ступінь інтеграції суспільства і природи знизився настільки, що з рівня суспільної ідеології дискурс про природу перемістився на рівень суспільної психології, на якому поступово нівелювався до маргінальних форм. Особливістю останніх є цинічна маніпуляція природою як об'єктом політичної боротьби – боротьби за владу.

Чи може таке ставлення до природи задовольнити суспільство на сучасному етапі його розвитку? Поверхнева відповідь виявиться очевидною – так. Людина достатньо дистанціювалась від природи, з

кожним днем наближаючись до тотального домінування «речей другої природи» (штучних). Здається, що винайшовши новітні засоби очищення і фільтрації, суспільство цілковито віддасть свою данину природі й, у подальшому, піде власним шляхом. Інноваційні підходи в медицині, квантовій фізиці, нанотехнології дають надію на незалежність суспільства від природного середовища.

Основна частина

Формулюючи так проблему, варто пам'ятати, що суспільство є самоорганізованою системою. З теорії систем відомо, що життєдіяльність самоорганізованої системи потребує обміну ресурсами зі зв'язаною з нею відкритою системою, якою є природа. Відповідно, усунути природу, відмовитися від неї, замінити її штучним середовищем неможливо. З іншого боку це означає, що поняття природи також не може бути статичним. Відношення до природи міфологічного суспільства відрізнялося від релігійного, яке, у свій час, різко контрастувало у цьому питанні з суспільством індустріальним.

Аналогічно цьому в умовах інформаційного суспільства, становленні мережевого типу особистості та віртуалізації суспільних відносин і соціальних взаємодій, поняття природи, відношення до неї теж має трансформуватися. Сучасна людина живе в мережі. Природа для неї є лише фоном, віддаленим настільки, що вимагати існуючого раніше відношення неможливо в силу низки об'єктивних причин. Настав час поглянути на природу як на концепт інформаційної ери, який вміщує ціннісну, моральну, економічну, правову і політичну установки. Іншими словами природа для мережевого суспільства є видом суспільного дискурсу, який виявляє себе на всіх рівнях суспільної психології та ідеології. Надавати природі лише одного статусу – означає збіднити її функціональність, бути неадекватним реаліям соціального простору.

Продуктивним, на наш погляд, способом трансформації поняття природи в концепт є застосування філософського підходу, що увібрав як природничо-наукові, так і гуманітарні аспекти цієї проблеми та найбільш її гостро актуалізує.

У Новій філософській енциклопедії природа розглядається як одне із центральних понять європейської культури, яке можна визначити як «сукупність всього існуючого, і одночасно як об'єктивний світ, що протистоїть людині (суб'єкту), розвивається за власними законами та незалежний від неї» [1, с. 346]. Автори статті відмічають, що руйнівні наслідки людської діяльності для оточуючого середовища змушують нас переглянути традиційне суб'єкт-об'єктне відношення людини і природи. Це приводить до розробки так званого «системного підходу», при якому природа і суспільство розглядаються як взаємообумовлені частини єдиної екосистеми.

Вважаючи усвідомлення факту отологічної єдності людини і природи одним з найвидатніших досягнень сучасності, зробимо деякі зауваження щодо його формулювання. На нашу думку, аналіз взаємодії елементів складної системи недоречно зводити до одного її виміру (екологічного, енергетичного, етичного і т.п.), оскільки це штучно обмежує загальну проблему. Як відмітив А. Ахутін, «неможливо визначити природу, так би мовити, взагалі, поза

вказаними культурними формами її освоєння, осмислення, і той же час не можна обмежитися простим переліком її можливих значень» [2, с. 15]. Взаємобумовленість частин системи людина-природа, висвітлена тільки в ракурсі екологічних проблем, на жаль, є простою фіксацією їх безпосереднього взаємовпливу, однак залишає поза увагою опосередковані зв'язки, які можуть мати вирішальне значення у ситуаціях визначення потенційного майбутнього.

Подібна біполярність при аналізі феноменів матеріальної та духовної культури притаманна усій європейській традиції. Критикувати такий підхід до вивчення явищ і процесів означало б ставити під сумнів надбання нашої цивілізації, оскільки принцип «розділяй і владарюй» неодноразово підтверджував своє право на існування. Дійсно, досягнення природничих наук, психології, медицини, техніки потребували стадії накопичення технологічного досвіду, тобто – експерименту, в основі якого лежить ідея демаркації між суттєвим і несуттєвим, можливим і дійсним, причиною і наслідком, природним і штучним тощо. До того ж, успішний розвиток емпіричних наук, детальний аналіз методології яких знаходимо у працях К. Поппера, Т. Куна, І. Лакатоса, П. Фейєрабенда та інших, укорінили думку про можливість дедуктивного (логічного) аналізу майже усіх сингулярних висловлювань деякої теорії. Саме тому не викликає подив «протиставлення людини, яка пізнає і перетворює, природі як предмету пізнання і перетворення» [2, с. 12]. На противагу цьому, А. Ахутін пропонує розглядати інтегральне поняття природи як таке, що явно суперечить тим стійким опозиціям, в які ми звикли ставити природу: людина і природа, штучне і натуральне, культура і природа, історія і природа, техніка і природа та інші. Представлені автором контрверзи показують усвідомлення ним єдності людини і природи як системи, що лише в комплексі містить найбільш визначальні феномени культури. Відчуваючи брак відповідної ідеології (основні ідеї методології постнекласичної науки з'явилися дещо пізніше), філософ наполягає на метафізичному тлумаченні природи, оскільки, незважаючи на те, що «вона присутня і як космологічна ідея, і як дещо естетично важливе, як «ідея» художня, і як предмет практичного відношення, і як оточуюче середовище» [2, с. 13], інтуїтивно зрозуміло, що мова йде про одну і ту ж річ.

Подальші розвідки стосовно даної проблеми наповнили її новим змістом. Відчуття цілісності світу, яке було притаманне філософським вченням давнього Китаю та Античності, поступово розгортає свою експозицію у світлі сучасних наукових досягнень. Так, розглядаючи специфіку класичної та не-класичної наукової методології, І.К. Лісеєв приходить до висновку, що основою їх демаркації є рівень реальності, що вичленовується за допомогою пізнавальних моделей [3, с. 23-25], серед яких вчений виділяє наступні: 1) Організменну – світ як організм; 2) Семіотичну – світ як книга; 3) Механістичну – світ як машина; 4) Статистичну – світ як сукупність організаційних законів; 5) Еволюційну; 6) Системну – світ як ціле навіть при умові складної диференційованості наукового знання та 7) Самоорганізаційну – побудована на принципах синергетики і дає можливість оцінити об'єктивну реальність в термінах нелінійності, нестабільності, нерівноваженості, підкрес-

люючи цим визначальну роль факторів, що класичною наукою тлумачились як несуттєві.

Отже, на даному етапі розвитку наукової думки, вчені все більше схилиються до розуміння природи як відкритої системи, яка є частиною людської культури. Це дає нам право говорити не стільки про еволюцію окремих біологічних видів, скільки про коеволюцію еволюціонуючих систем, до яких входять людина, природа і культура.

Справедливість такого висновку підтверджує теза Г. Жданова, який писав: «У різні періоди розвитку різні типи цивілізацій включали в систему своєї культури різні типи взаємовідносин з природою... Отже, «співжиття» людини з природою завжди носило відбиток більшої чи меншої нерівності замість гармонічної коеволюції» [4, с. 26-27]. Повчальними у цьому плані є тлумачення природи, які ми у словниках різних століть. Так «природа» у словнику Фюрет'єра означає «Тіло світу», а у Шовена – «Божественний розум». Усвідомлення ж єдності цих двох начал у межах системи Універсуму прийшло значно пізніше, з підвищенням рівня знань і методів їх отримання. Лише в другій половині ХХ ст. один із засновників нелінійного стилю мислення, лауреат Нобелівської премії І. Пригожин написав: «Ізольоване місто приречене на зникнення. В тій самій ситуації знаходиться будь-яка жива істота. Життя потребує взаємодії з середовищем, і, зрозуміло, це в рівній мірі має силу і для людини» [5, с. 253]. Цим він закликає людство усвідомити наростаючі глобальні проблеми, обмежити власну діяльність, задовольнятися вже досягнутими надбаннями.

Проте, як показав час, людина не готова відмовитися від тотального впливу на природу, оскільки такий спосіб господарювання став умовою її існування.

Найбільшої популярності в цьому аспекті здобула концепція ноосфери. Запропонована В. Вернадським на початку ХХ ст., вона знайшла своїх продовжувачів, скептиків і критиків. Поняття «ноосфера» академік використовував дуже обережно, намагаючись зберегти його відмінність від поняття «біосфера». Що розуміти під ноосферою? Звичайне визначення ноосфери як сфери розумної діяльності людини мало інформативне, і, необхідно відмітити, не зовсім відповідає істинному положенню справ. Будуючи теорію ноосфери В. Вернадський починає з аналізу взаємозв'язку живої та неживої речовини в біосфері. На противагу Тейяру де Шардену, який бачив у людині перш за все божественну істоту, він не має ілюзій щодо природності людини, її біологічної складової, хоча й різко розмежовує вісь Людина-Природа. В. Вернадський постулює не святість, божественне, цільове походження людини, а життя як космічний феномен взагалі, життя як складову еволюції Всесвіту, його неодмінний атрибут. З цього приводу він відмічає: «Життя не є випадковим явищем у світовій еволюції, але є тісно пов'язаним з ним наслідком» [6, с. 49], а тому домінуючою стає ідея неможливості повного і безслідного знищення життя. Людина – лише носій живого, складна система, яка розвивається, набуває нового змісту, трансформується, усвідомлює себе, проте, – залишається не більше ніж елементом біосфери, з якою має рахуватися. Намагаючись показати важливу роль інших живих істот у механізмі зародження та підтримки еволюції живого і неживого, В. Вернадський пише: «Зелені протисти

океану є головними трансформаторами світової енергії в хімічну енергію нашої планети» [6, с. 330]. Більше того, життя розглядається ним як важливий фактор еволюції неживого на Землі, зокрема земної кори і планети загалом. «Зі зникненням життя, – робить висновок вчений, – на земній поверхні йшли б лише повільні, від нас скриті зміни, пов'язані із землею тектонікою... Із зникненням життя зникла б на земній поверхні сила, яка б могла давати неперервний початок новим хімічним зв'язкам» [6, с. 328]. Сама ж речовина, яку можна вважати «живою» за словами В. Вернадського є лише невеликим – ймовірно, нищівним – дробом по масі живої матерії. Можливо, однак, що такої речовини і зовсім немає. Зі сказаного випливає логічне питання: для чого створена така складна жива істота як Людина? В. Вернадський відповідає – для нової вітки еволюції. Людина призначена Природою виконати те, на що не здатна вона сама. І хоча маса всього людства нищівна у порівнянні з масою живої речовини, Розум все змінює. Керуючись ним людина використовує всю речовину, яка її оточує. І це використання є вже великою геологічною силою. Отже, ноосфера – нова вітка спів-еволюції живої та неживої матерії, яку поділити можна лише умовно. Ноосфера – це усвідомлена еволюція, еволюція, яка повинна керуватися не стільки випадковими процесами, скільки раціональним розумом, який виявився необхідним планеті для подальшої стадії змін. Тому перетворюючи живе навколо нас, ми змінюємо себе.

Які можуть існувати шляхи пом'якшення впливу людини на Природу? В. Вернадський пропонує перехід від гетеротрофності (використання іншого живого) до автотрофності (створення штучного живого). Ця ідея була проголошена академіком у 1925 році такими словами: «Для отримання синтетичним шляхом їжі необхідно... синтезувати ті ізотопні суміші, які відповідають природному стану в хімічних елементах і в живих істотах... Сьогодні абсолютно очевидно, що відокремлення ізотопів і зміна ізотопічної суміші природних хімічних елементів не має непереборних експериментальних труднощів... Автотрофність людства може бути створена» [6, с. 308]. На початку ХХІ ст. ми обговорюємо питання, пов'язані з генетично зміненими продуктами, застосування нано-технологій тощо. Виявляється, що цей процес неминучий, викликаний логікою еволюційного процесу, вимогами взаємного розвитку людини та природи. Можливо, саме це мав на увазі М. Моїсеев, використовуючи термін «епоха ноосфери» [7] на позначення етапу історії людства, коли його колективний розум і колективна воля будуть здатними забезпечити взаємний розвиток природи і суспільства. Виявляється, що реалізація цього принципу є необхідною умовою забезпечення майбутнього людства.

Важливими у розумінні природи як елемента системи «природа-суспільство» є ідеї засновника космонавтики, теоретика і мрійника К. Ціолковського. Розглядаючи Землю як колиску людства, він наполягав на вивченні космосу як можливого місця проживання

у майбутньому, адже «ясно, що весь космос обумовлює наше життя» [8, с. 294]. Зі свого боку О. Чижевський, фіксуючи вплив сонячної активності на земні процеси: смертність, епідемії, війни тощо, прийшов до висновку, що компліментарність та обумовленість земних і космічних об'єктів, природи і соціуму, живого і неживого є незаперечною. «У наш час, – пише вчений, – має бути лише впевненість у тому, що процес розвитку органічного світу не є процесом самостійним, автохронним, замкненим в самому собі» [9, с. 31].

Висновки

Зважаючи на сказане, суспільство має знайти принципово новий рівень діалогу з природою, інший щабель усвідомлення глобальних проблем. Логіка розвитку індустріальної цивілізації підказала відповіді на поставлені питання. Погіршення кліматичних характеристик, споживацьке ставлення до природних ресурсів, відсутність відповідальності перед майбутнім викликало гострі дискусії відносно необхідності гуманітарної експертизи наукових і технічних проектів перетворення дійсності.

Нині настав час окреслити горизонти іншого підходу, заснованого на переосмисленні попереднього досвіду на основі новітніх методологічних принципів та зміненого соціального і культурного середовища. Зважаючи на силу науки, суспільство все ж має враховувати її «штучність», інструментальний характер як в гносеологічному, так і онтологічному вимірах. Загрози, які вона приховано або відкрито демонструє, не можуть бути розв'язані нею самою. Єдиним джерелом відновлення є природа, її рекреаційні можливості. Наочним прикладом цього слугують техногенні катастрофи. В критичних ситуаціях людина сподівається на те, що природа втримає удар і поверне попередній стан рівноваги. Саме страх втрати набутого і має стати основою природоцентричної ідеології мережевої особистості.

Список літератури

1. Новая философская энциклопедия: в 4 т. Т. 3 / Ин-т философии Российской акад. наук; Гл. ред. В. Степин. – М.: Мысль, 2001. – 692.
2. Ахутин А. В. Понятие «природа» в античности и в Новое время («фюзис» и «натура»). – М.: Наука, 1988. – 208 с.
3. Лисеев И. К. Новые методологические ориентации в современной философии биологии // Методология биологии: новые идеи (синергетика, семиотика, коэволюция). – М.: Эдиториал УРСС, 2001.
4. Жданов Г. Б. Размышления о статусе физики в мировой культуре // Физика в системе культуры. – М.: ИФРАН, 1996. – С. 21-37.
5. Пригожин И. Очеловечивание человека, креативность природы и креативность человека // Вызов познанию. – М.: Наука, 2004. – С. 250-260.
6. Вернадский В. И. Живое вещество и биосфера. – М.: Наука, 1994. – 671 с.
7. Моисеев Н. Н. Коэволюция природы и общества. Пути ноосферогенеза. // Режим доступа – www.ecolife.org.ua/data/sclauses/is5-1.php.
8. Циолковский К. Э. Космическая философия. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 385 с.
9. Чижевский А. Л. Земное эхо солнечных бурь. – М.: Мысль, 1976. – 368 с.

С.Н. Ягодзинский

ПРИРОДА КАК КОНЦЕПТ СЕТЕВОГО ОБЩЕСТВА

Рассматривается концепт природы в условиях становления личности сетевого типа.